

تحولات جمعیت سالمندان در ایران و جهان

هلیا صفرخانلو و زهرا رضایی قهرودی

* مقدمه

سالمندی جمعیت و افزایش سهم افراد سالخورده در جمعیت، یکی از مهم‌ترین تحولات اجتماعی قرن بیست و یکم است و پیامدهای آن تقریباً روی همه بخش‌های جامعه از جمله بازار کار، تقاضا برای کالا و خدمات مانند مسکن، حمل و نقل، حمایت‌های اجتماعی و روابط بین نسلی تأثیرگذار است. بنا بر این، مهم‌تر از هر زمان دیگری لازم است که دولت‌ها، سیاست‌های ابتکاری و خدمات عمومی در خصوص مسکن، استخدام، مراقبت‌های بهداشتی، زیرساخت‌ها و حمایت‌های اجتماعی را به طور خاص برای افراد سالمند، طراحی کنند.

بر اساس گزارش‌های سازمان ملل امروزه بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، ساخت جمعیتی سالخورده‌ای پیدا کرده‌اند، برخی از کشورهای در حال توسعه، در آستانه‌ی ورود به مرحله‌ی سالخوردگی جمعیت هستند و بسیاری از کشورها هنوز ساخت جمعیتی بسیار جوانی دارند که در فرایند انتقال

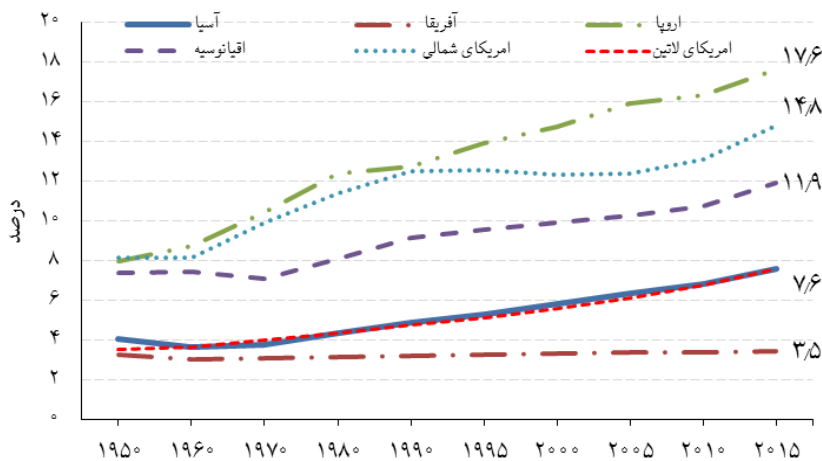
جمعیت انتظار می‌رود که این کشورها نیز چنین فرایندی را طی نمایند. به بیانی دیگر، سالخوردگی جمعیت، پدیده‌ی فراگیری است که همه کشورها را با شدت و ضعف فرا خواهد گرفت. نکته‌ی قابل توجه این است که اگر چه سالمندی در مناطق توسعه‌یافته‌ی جهان به سرعت شکل گرفته است ولی مناطق کم‌تر توسعه‌یافته این پدیده را سریع‌تر و در یک دوره‌ی زمانی کوتاه‌تر تجربه خواهند کرد. بنا بر این لازم است با بررسی تحولات جمعیت سالمندان در ایران و جهان به بررسی عوامل شکل‌گیری سالمندی و پیامدهای آن و لزوم سیاست‌گذاری برای مواجهه با این پیامدها پرداخته شود. در این مقاله با استفاده از اطلاعات سازمان ملل، به بررسی تحولات سالمندی در جهان طی ۶۰ سال اخیر پرداخته شده است. همچنین با استفاده از نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن طی سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵، تحولات سالمندی در ایران بررسی شده است.

* تحولات جمعیت سالمندان در جهان

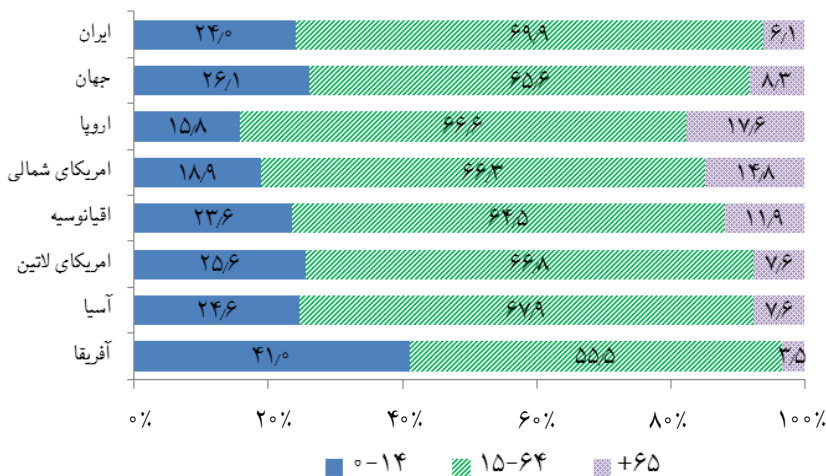
بر اساس گزارش چشم‌انداز جمعیت جهان^۱ (۲۰۱۷) که توسط بخش اقتصاد و امور اجتماعی سازمان ملل تهیه شده است، سهم جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر در جهان از ۵/۰۸ درصد (۱۲۸/۸ میلیون) در سال ۱۹۵۰ به ۸/۲۸ درصد (۶۱۱/۹ میلیون نفر) در سال ۲۰۱۵ رسیده است. این در حالی است که سهم جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در جهان ۱۲/۳ درصد (۹۰۰/۹ میلیون نفر) در سال ۲۰۱۵ است. اگر چه افزایش سهم جمعیت سالمند در تمام نقاط جهان به چشم می‌خورد، اما مقایسه‌ی بین قاره‌ای حکایت از تفاوت معنی‌دار مناطق مختلف جهان دارد. به طوری که سهم جمعیت بالای ۶۵ سال در اروپا در سال ۲۰۱۵، ۱۷/۶ درصد بوده است که در مقایسه با قاره‌ی آفریقا (۳/۴۶ درصد) در بالاترین سطح قرار دارد. کشورهای منطقه‌ی آمریکای شمالی با ۱۴/۷۹ درصد پس از کشورهای اروپایی از بافت جمعیتی سالمند

هلیا صفرخانلو دانشجوی کارشناسی آمار دانشگاه تهران است.

زهرا رضایی قهرودی دکترای آمار و عضو هیئت علمی پژوهشکده‌ی آمار است.

شکل ۱- سهم جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر در قاره‌های مختلف طی سال‌های ۱۹۵۰-۲۰۱۵، مأخذ داده‌ها: World Population Prospects: The 2017 Revision.

شکل ۲- سهم جمعیت گروه‌های مختلف سنی در قاره‌های مختلف جهان و کشور ایران برای سال ۲۰۱۵، مأخذ داده‌ها: World Population Prospects: The 2017 Revision.

جوانی و سالمندی را بررسی کرد. نتایج جدول ۱ نشان می‌دهد که جمعیت زیر ۱۵ سال از سال‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۷۵ روند افزایشی داشته است و پس از آن تا سال ۱۳۹۰ روند کاهشی و مجدداً در سال ۱۳۹۵ روند افزایشی داشته است. همچنین جمعیت ۱۵-۲۹ ساله تا سال ۱۳۸۵ روند افزایشی داشته ولی از سال ۱۳۹۰ به بعد روند کاهشی در جمعیت این گروه سنی دیده می‌شود که شدت این کاهش در سال ۱۳۹۵ بسیار زیاد است. روند جمعیت ۳۰ سال و بیش‌تر نیز

سالمند مرد و ۲,۴۶۵,۷۷۶ نفر (۵۰/۶۲ درصد) سالمند زن هستند. در سال ۱۳۹۵، تعداد سالمندان در نقاط شهری، ۳,۴۵۵,۱۶۳ نفر (۷۰/۸۲ درصد) و در نقاط روستایی ۱,۴۱۳,۴۴۰ نفر (۲۹/۰۲ درصد) و ۲۹۱۵ نفر (۰/۰۶ درصد) سالمند غیر ساکن هستند.

در جدول ۱ روند تغییرات جمعیت گروه‌های عمده‌ی سنی در ایران طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵ ارائه شده است که بر اساس آن می‌توان وضعیت جمعیت ایران از نظر

بیش‌تری برخوردارند. این مسئله می‌تواند به این دلیل باشد که کشورهای اروپایی و امریکای شمالی، کاهش مرگ‌ومیر، افزایش امید به زندگی بدو تولد و انتقال باروری را بسیار پیش از کشورهای آفریقایی تجربه نموده‌اند. اقیانوسیه با ۱۱/۹۲ درصد و امریکای لاتین و آسیا با ۷/۶۱ درصد در مقایسه با قاره‌ی اروپا از سهم جمعیت بالای ۶۵ سال پایین‌تری برخوردار هستند (شکل ۱).

در ایران نیز طی این دوره سهم جمعیت بالای ۶۵ سال از ۴ به ۶/۱ درصد افزایش یافته است. این تغییرات نشان می‌دهد که جمعیت سالمند کشور اگر چه در طول دوره‌ی مورد مطالعه افزایش قابل توجهی داشته اما سهم این گروه جمعیتی در مقایسه با کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه همچنان در سطح پایین‌تری قرار دارد.

مقایسه‌ی سهم جمعیت گروه‌های مختلف سنی در قاره‌های مختلف و کشور ایران برای سال ۲۰۱۶ در شکل ۲ ارائه شده است. نتایج نشان می‌دهد جمعیت در بسیاری از مناطق هنوز نسبتاً جوان است. در آفریقا کودکان زیر ۱۵ سال، ۴۱ درصد جمعیت را تشکیل می‌دهند. امریکای لاتین و کارائیب و آسیا که کاهش باروری بیش‌تری را تجربه کرده‌اند، درصد کم‌تری از کودکان (به ترتیب ۲۵/۶ و ۲۴/۶ درصد) را دارند. پس از ایران، بیش‌ترین سهم جمعیت ۱۵-۶۴ سال در قاره‌های مختلف به ترتیب مربوط به قاره‌ی آسیا، امریکای لاتین، اروپا، امریکای شمالی، اقیانوسیه و آفریقا است.

* تحولات جمعیت سالمندان در ایران

جمعیت سالمند در ایران از ۷۵۱,۶۰۷ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۴,۸۷۱,۵۱۸ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است که از این تعداد، در سال ۱۳۹۵، ۲,۴۰۵,۷۴۲ نفر (۴۹/۳۸ درصد)

جدول ۱- روند تغییرات جمعیت گروه‌های عمده سنی طی سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵

سن	۱۳۳۵	۱۳۴۵	۱۳۵۵	۱۳۶۵	۱۳۷۵	۱۳۸۵	۱۳۹۰	۱۳۹۵
تمام سنین	۱۸,۹۵۴,۷۰۴	۲۵,۰۷۸,۹۲۳	۳۳,۷۰۸,۷۴۴	۴۹,۴۴۵,۰۱۰	۶۰,۰۵۵,۴۸۸	۷۰,۴۹۵,۷۸۲	۷۵,۱۴۹,۶۶۹	۷۹,۹۲۶,۲۷۰
کم‌تر از ۱۵ سال	۷,۹۹۳,۱۵۶	۱۱,۵۶۰,۳۲۹	۱۵,۰۰۹,۳۶۳	۲۲,۴۷۴,۰۱۷	۲۳,۷۲۵,۵۴۵	۱۷,۶۸۱,۶۲۹	۱۷,۵۶۱,۷۷۸	۱۹,۱۹۲,۶۶۵
۱۵-۲۹ سال	۴,۴۳۵,۵۰۴	۵,۴۶۰,۸۶۹	۸,۵۰۴,۰۶۵	۱۳,۰۳۸,۲۲۳	۱۷,۰۴۶,۶۸۳	۲۴,۹۶۳,۱۳۵	۲۳,۶۹۴,۱۹۴	۲۰,۰۵۳,۰۰۹
۳۰-۶۴ سال	۵,۷۶۷,۳۷۴	۷,۰۸۹,۶۲۰	۹,۰۰۸,۸۴۶	۱۲,۴۰۷,۳۳۹	۱۶,۶۵۵,۷۲۳	۲۴,۱۹۴,۴۲۷	۲۹,۵۵۰,۶۰۶	۳۵,۸۰۹,۰۷۸
۶۵ ساله و بیشتر	۷۵۱,۶۰۷	۹۶۸,۱۰۵	۱,۱۸۶,۴۷۰	۱,۵۰۱,۷۱۸	۲,۵۹۵,۱۸۱	۳,۶۵۶,۵۹۱	۴,۲۹۶,۷۶۹	۴,۸۷۱,۵۱۸
نامشخص	۷,۰۶۳	۰	۰	۲۳,۷۱۳	۳۲,۳۵۶	۰	۴۶,۳۲۲	۰

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵-۱۳۹۵

وسیع و رأس نوک تیز دارد و تعداد زیادی از افراد جامعه را کودکان و نوجوانان تشکیل می‌دهند. این جوانی جمعیت تا سال ۱۳۷۵ ادامه داشته و از سال ۱۳۷۵ به بعد، قاعده‌ی هرم سنی رو به جمع شدن رفته است که این موضوع نشان‌دهنده‌ی اثرگذاری دور دوم سیاست‌های کنترل جمعیت در سال‌های بعد از ۱۳۶۸ بوده است. از طرفی این تورم در سال‌های بعد، به دلیل افزایش جمعیت در گروه‌های سنی ۱۵-۲۹ سال به میانه‌ی سنی هرم کشانده شده است و از سال ۱۳۸۵ به بعد شکل هرم سنی مشابه کشورهای در حال گذار از جمعیت جوان به سمت سالمند است. در سال ۱۳۹۵ مجدداً با افزایش جمعیت ۰-۴ ساله و ۵-۹ ساله و همچنین افزایش جمعیت ۳۰ ساله و بیشتر، تورم هرم سنی را در سنین ۲۵-۳۴ سال داریم که این افراد متولیدین دهه‌ی ۶۰ هستند.

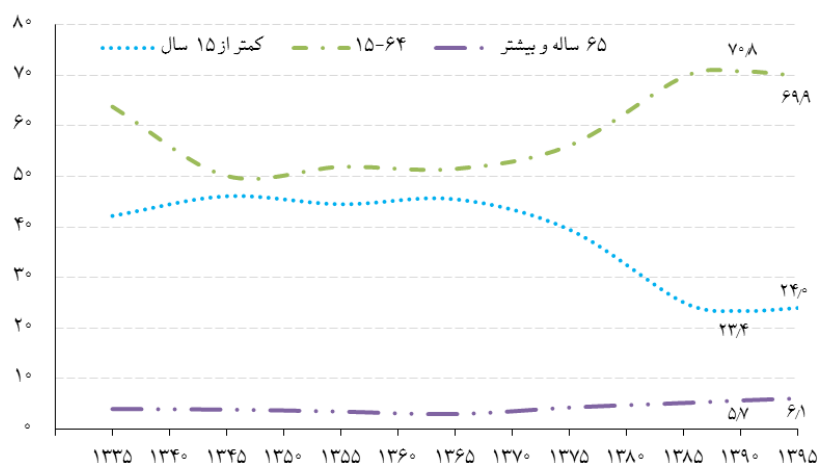
شکل ۶ نشان می‌دهد که سهم جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر در مناطق روستایی بیشتر از مناطق شهری است که از دلایل آن می‌توان به مهاجرت جوانان برای ادامه‌ی تحصیل و جستجوی کار در نقاط شهری اشاره کرد. از طرفی از سال‌های ۱۳۶۵ به بعد، نسبت جمعیت ۶۵ ساله و بیشتر افزایش یافته که از دلایل آن می‌توان به افزایش سطح بهداشت عمومی و تغییرات اساسی در نگرش و سبک زندگی افراد، همزمان با کاهش درصد سطح

ساله و بالاتر از ۳/۸ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۶/۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. از طرفی سهم جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر از ۶/۴ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۹/۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است که این سهم نیز هنوز پایین‌تر از سطح جهانی است.

شکل‌های ۴ و ۵ به ترتیب هرم سنی سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۹۵ و هرم سنی سال‌های ۱۳۹۰ و ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. همان‌طور که ملاحظه می‌شود ساختار سنی جمعیت ایران طی سال‌های ۱۳۴۵ و ۱۳۹۵ کاملاً تغییر کرده است به گونه‌ای که در سال ۱۳۴۵ شکل هرم سنی مشابه هرم سنی جمعیت‌های جوان بوده است که قاعده‌ی آن

همواره طی سال‌های مورد بررسی افزایشی بوده است.

شکل ۳ سهم جمعیت گروه‌های عمده‌ی سنی بر اساس نتایج سرشماری سال‌های ۱۳۳۵-۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد سهم جمعیت کم‌تر از ۱۵ سال در سال ۱۳۹۵ نسبت به سال ۱۳۹۰ افزایش داشته و سهم جمعیت ۱۵ تا ۶۴ سال طی این دوره کاهش داشته است که این کاهش به جهت کاهش شدید جمعیت ۱۵-۲۹ سال طی سال‌های ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ از ۳۵/۴ درصد به ۲۵/۱ درصد بوده است. روند تغییرات سهم و جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر در ایران افزایش داشته است به طوری که سهم جمعیت ۶۵

شکل ۳- سهم جمعیت گروه‌های عمده سنی سرشماری ۱۳۳۵-۱۳۹۵

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۳۵-۱۳۹۵

باروری و افزایش امید به زندگی در بدو تولد اشاره کرد.

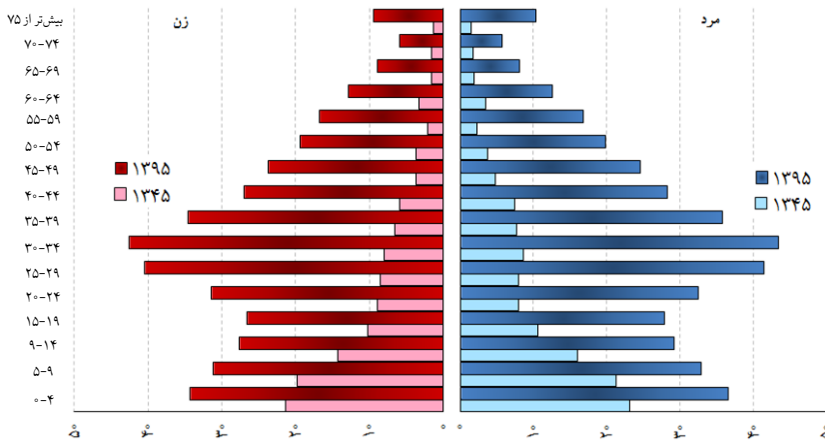
بر اساس نتایج جدول ۲ طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۸۵ سهم سالمندان مرد بیش‌تر از زن بوده است ولی از سال ۱۳۹۰ به بعد سهم سالمندان زن بیش‌تر از سالمندان مرد شده است و سالمندی الگوی زنانه پیدا کرده است.

* نسبت جنسی سالمندان

روند تغییرات نسبت جنسی سالمندان طی سال‌های ۱۳۵۵-۱۳۹۵ بر اساس نتایج شکل ۷ نشان می‌دهد که نسبت جنسی این گروه تا سال ۱۳۸۵ بیش‌تر از ۱۰۰ بوده است و از سال ۱۳۹۰ به بعد به زیر صد رسیده و در حال کاهش است. لازم به ذکر است که در سال ۱۳۹۵، با وجود اینکه نسبت جنسی سالمندان ۹۷ بوده است، ولی هنوز استان‌های کهگیلویه و بویراحمد، سیستان و بلوچستان، ایلام، البرز، خراسان جنوبی، کرمان و اردبیل از نسبت جنسی سالمندان بالای ۱۰۰ به ترتیب با ۱۰۹/۴، ۱۰۸/۱، ۱۰۵/۹، ۱۰۲/۳، ۱۰۱/۷ و ۱۰۰/۶ برخوردار هستند.

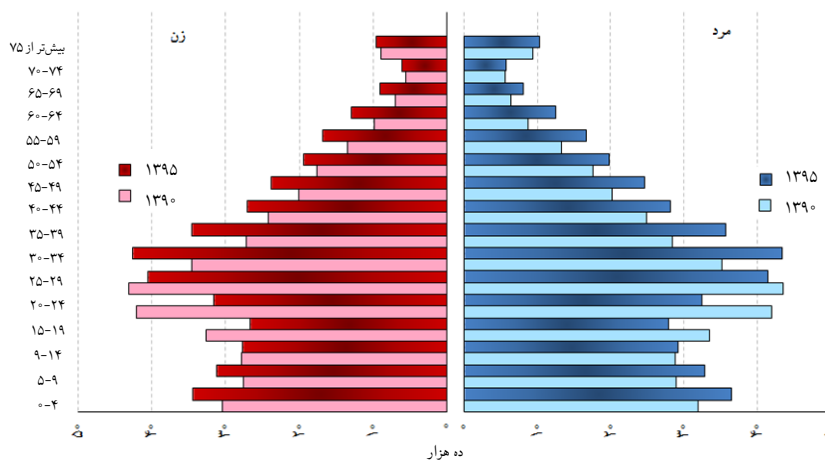
* شاخص سالخوردگی جمعیت

یکی از شاخص‌های جمعیتی که تغییرات اندازه‌ی جمعیت سالمند را نشان می‌دهد، شاخص سالخوردگی است. این شاخص نشان‌دهنده‌ی سرعت افزایش جمعیت سالمند به ازای جمعیت ۰-۱۴ سال است و از نسبت تعداد سالمندان ۶۵ ساله و بیش‌تر به جمعیت زیر ۱۵ سال ضرب در ۱۰۰ به دست می‌آید. نتایج شکل ۸ نشان‌دهنده‌ی افزایش روند شاخص سالخوردگی طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۵ از ۸/۳۷ به ۲۵/۳۸ است. شاخص سالخوردگی جمعیت در استان‌های کشور در سال ۱۳۹۵ نشان می‌دهد استان گیلان با شاخص سالخوردگی ۴۹/۹۵ و استان

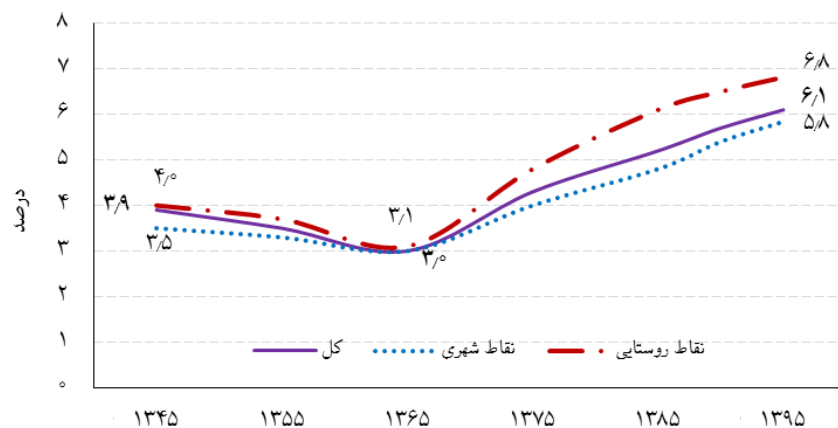
شکل ۴- هرم سنی جمعیت ۱۳۴۵-۱۳۹۵

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

شکل ۵- هرم سنی جمعیت ۱۳۹۰-۱۳۹۵

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۰-۱۳۹۵

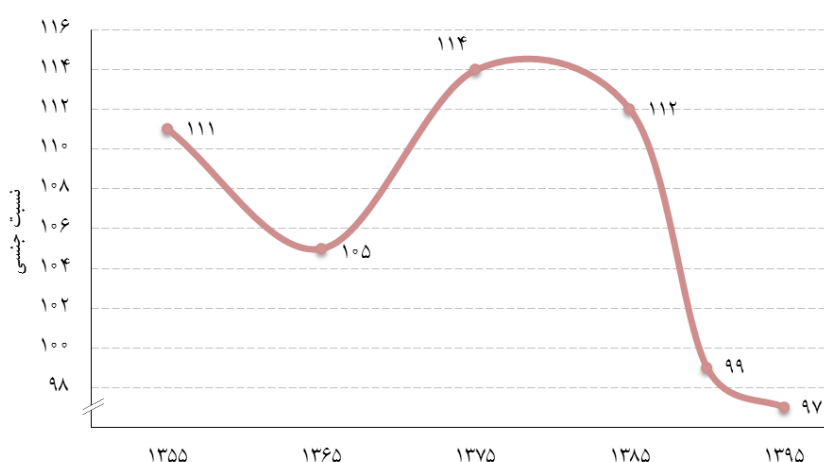
شکل ۶- روند تغییرات سهم سالمندان طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۵ به تفکیک نقاط شهری و روستایی

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

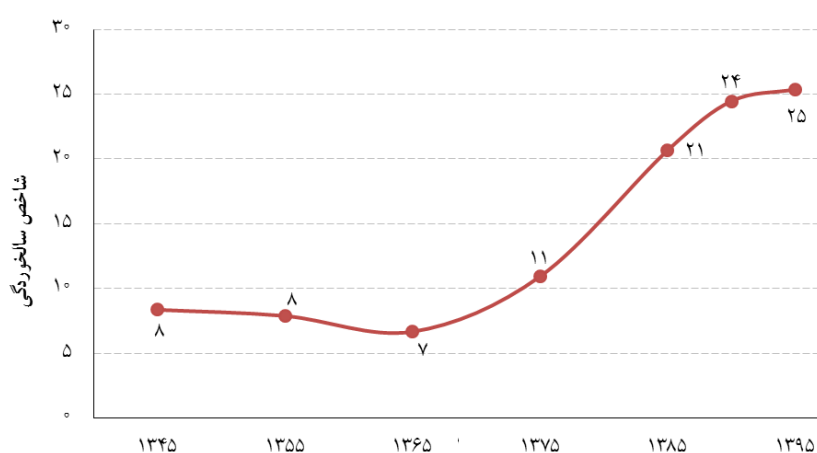
جدول ۲- روند تغییرات سهم سالمندان طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۵ بر حسب جنس و نقاط شهری و روستایی

سال	کل	مرد	زن	شهری	روستایی
۱۳۴۵	۳/۸	۴/۰	۳/۷	۳/۵	۴/۰
۱۳۵۵	۳/۵	۳/۶	۳/۴	۳/۳	۳/۷
۱۳۶۵	۳/۰	۳/۰	۳/۰	۳/۰	۳/۱
۱۳۷۵	۴/۳	۴/۵	۴/۱	۴/۰	۴/۸
۱۳۸۵	۵/۲	۵/۴	۵/۰	۴/۸	۶/۱
۱۳۹۰	۵/۷	۵/۷	۵/۸	۵/۴	۶/۵
۱۳۹۵	۶/۱	۵/۹	۶/۳	۵/۸	۶/۸

مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

شکل ۷- روند تغییرات نسبت جنسی سالمندان طی دوره ۱۳۴۵-۱۳۹۵
مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

شکل ۸- روند تغییرات شاخص سالخوردگی طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۵
مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

سیستان و بلوچستان با ۸/۳۸ به ترتیب دارای بالاترین و پایین‌ترین شاخص سالخوردگی هستند. استان‌های گیلان، مازندران، مرکزی و تهران دارای بالاترین شاخص سالخوردگی و استان‌های سیستان و بلوچستان، هرمزگان، بوشهر و خوزستان دارای کم‌ترین شاخص سالخوردگی هستند.

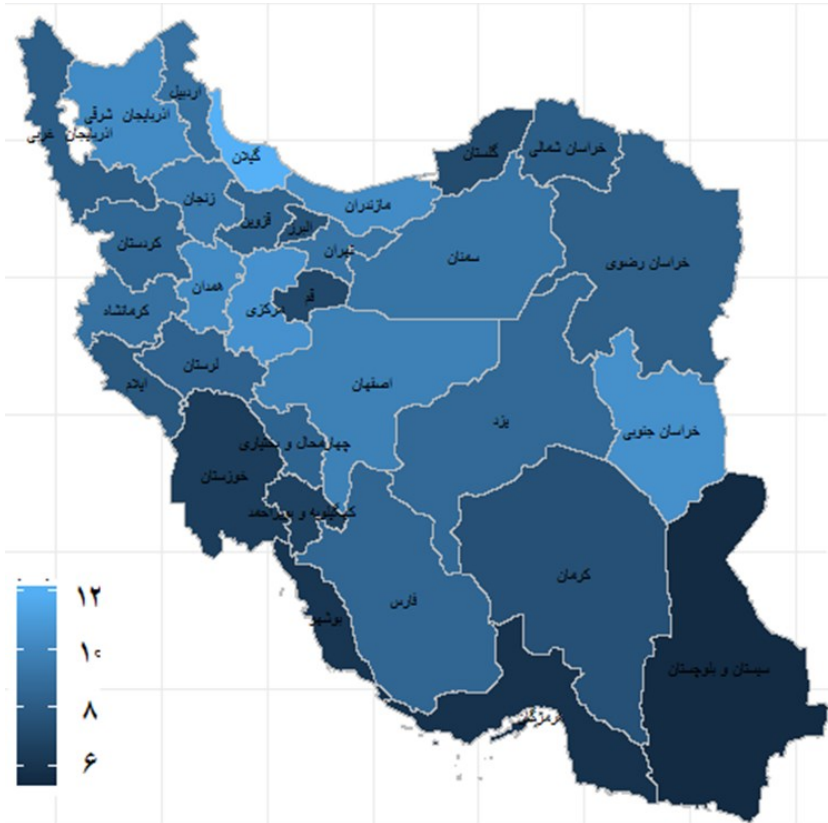
* نسبت وابستگی سالمندان

نسبت وابستگی یا بار تکفل در یک جامعه چگونگی ارتباط بین یک فرد فعال و تعداد افراد غیر فعالی که به او وابسته هستند را نشان می‌دهد. نسبت وابستگی سالمندان از تقسیم جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر به جمعیت ۱۵-۶۴ سال ضرب در ۱۰۰ به دست می‌آید. نسبت وابستگی سالمندی از ۶/۸ در سال ۱۳۵۵ به ۸/۱ در سال ۱۳۹۰ و ۸/۷ در سال ۱۳۹۵ رسیده است. بر اساس نتایج شکل ۹ استان‌های گیلان، مرکزی و خراسان جنوبی به ترتیب با ۱۲/۱، ۱۰/۷ و ۱۰/۶۲، دارای بالاترین نسبت وابستگی سالمندی و استان‌های سیستان و بلوچستان، هرمزگان و بوشهر به ترتیب با ۵/۵، ۵/۹۱ و ۶/۰۶ کم‌ترین نسبت وابستگی سالمندی را دارند. این شاخص برای زنان در تمامی استان‌ها غیر از سیستان و بلوچستان، کهکویه و بویراحمد و ایلام از مردان بالاتر است.

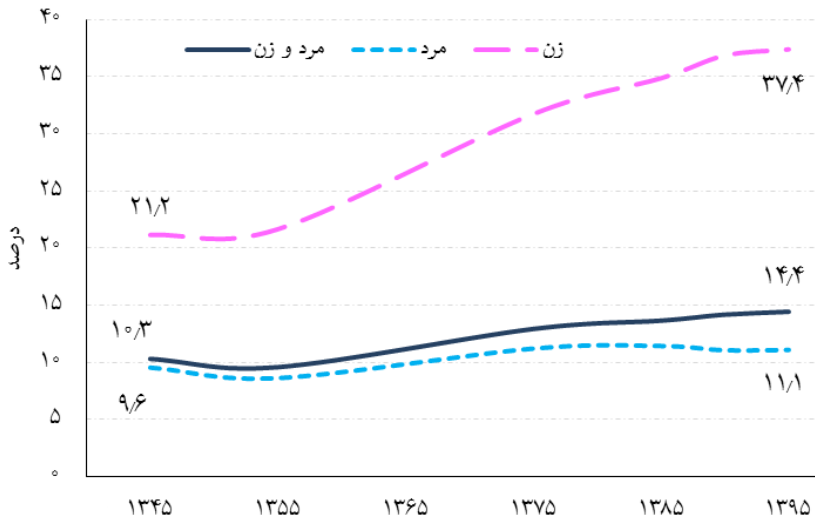
* تعداد افراد در خانوارهای

سالمندسرپرست

شکل ۱۰ سهم خانوارهای سالمندسرپرست از کل خانوارها به تفکیک خانوارهای زن‌سرپرست و مردسرپرست را نشان می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد سهم خانوارهای سالمندسرپرست طی سال‌های مورد بررسی از ۱۰/۳ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۱۴/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. این سهم در خانوارهای زن‌سرپرست افزایش چشمگیری

شکل ۹- نسبت وابستگی سالمندی به تفکیک استان: سال ۱۳۹۵
 مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵

شکل ۱۰- سهم خانوارهای سالمند سرپرست از کل خانوارها به تفکیک جنس
 مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵-۱۳۴۵

داشته به طوری که از ۲۱/۲ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۳۷/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

نتایج شکل ۱۱ نشان می‌دهد که در سال ۱۳۹۵، بیش‌ترین سهم خانوارهای سالمند سرپرست مربوط به خانوارهای دونفره با ۳۶/۴ درصد و پس از آن مربوط به خانوارهای تک‌سرپرست با ۲۶/۵ درصد و سپس خانوارهای ۳ نفره با ۱۹/۱ درصد و در نهایت خانوارهای ۴ نفره و بیش‌تر با ۱۷/۸ درصد بوده است. این در حالی است که در سال ۱۳۴۵ روند کاملاً معکوس بوده است به طوری که خانوارهای ۴ نفره و بیش‌تر، بیش‌ترین سهم با ۶۹/۴ درصد، خانوارهای ۳ نفره با ۱۳/۵ درصد و خانوارهای ۲ نفره و یک‌نفره به ترتیب با ۱۱/۶ و ۵/۵ کم‌ترین درصد خانوارهای سالمند سرپرست را در بر داشته‌اند.

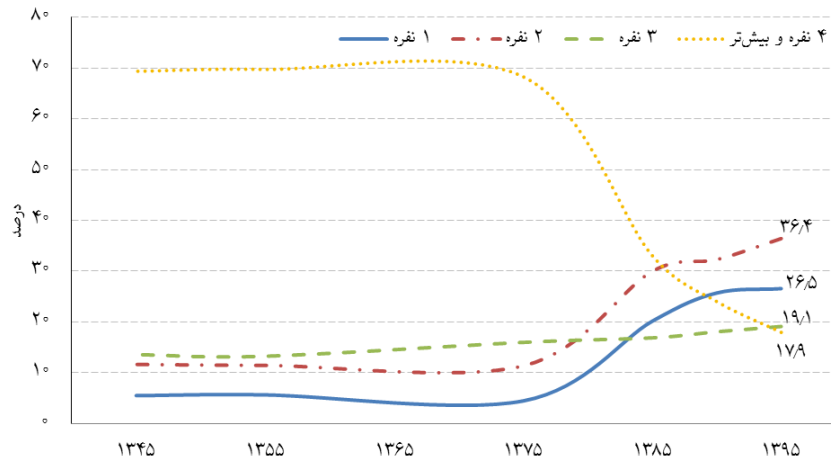
نتایج شکل‌های ۱۲ و ۱۳ به ترتیب سهم خانوارهای زن سرپرست سالمند از کل خانوارهای زن سرپرست و سهم خانوارهای مرد سرپرست سالمند از کل خانوارهای مرد سرپرست را به تفکیک بعد خانوار نشان می‌دهد. نتایج نشان می‌دهد سهم خانوارهای زن سرپرست سالمند در خانوارهای تک‌نفره، بیش از دونفره، سه‌نفره و چهارنفره و بیش‌تر است. همچنین سهم خانوارهای زن سرپرست سالمند تک‌نفره از سال ۱۳۷۵ به بعد کاهش یافته است که یکی از دلایل آن می‌تواند رشد سریع‌تر خانوارهای تک‌نفره غیر سالمند نسبت به خانوارهای تک‌نفره سالمند باشد. این الگو برای خانوارهای دونفره نیز صادق است. اما سهم خانوارهای زن سرپرست سالمند سه‌نفره و بیش‌تر طی سال‌های مورد بررسی افزایش یافته است که دلیل آن می‌تواند رشد سریع‌تر خانوارهای زن سرپرست سه‌نفره و بیش‌تر سالمند نسبت به خانوارهای زن سرپرست سه‌نفره و بیش‌تر غیر سالمند

باشد (شکل ۱۲). برای مردان سرپرست خانوار، تا سال ۱۳۷۵، سهم خانوارهای مرد سرپرست سالمند در خانوارهای دونفره، بیش از یک نفره، سه نفره و چهارنفره و بیش تر بوده است ولی از سال ۱۳۸۵ به بعد، مشابه الگوی زنان سرپرست خانوار سالمند، این سهم کاهشی و برای خانوارهای مرد سرپرست سالمند یک نفره بیش تر از ۲، ۳ و ۴ نفره و بیش تر است و از سال ۱۳۷۵ به بعد این سهم برای سالمندان مرد سرپرست در خانوارهای با بعد متفاوت، تقریباً کاهشی است (شکل ۱۳).

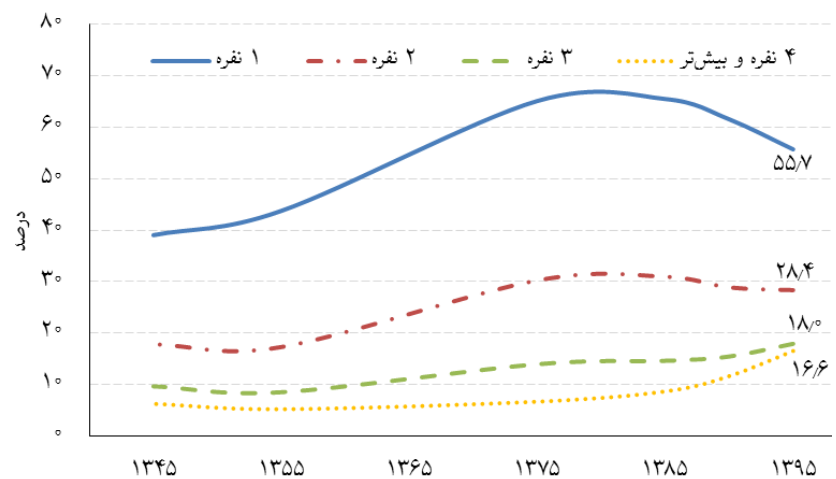
* وضع زناشویی سالمندان

هرم سنی وضع زناشویی که در شکل ۱۴ ارائه شده است، الگوی ازدواج جمعیت در معرض ازدواج در سال ۱۳۹۵ را نشان می‌دهد. بر اساس نتایج این شکل، تا سن ۶۴ سالگی تعداد و نسبت زنان بی‌همسر بر اثر فوت همسر به مراتب بیش تر از مردان است. تعداد افراد دارای همسر در میان زنان تا سن ۳۴ سالگی بیش تر از مردان و از سن ۳۵ سالگی به بالاتر کم تر از مردان است. همچنین تعداد افراد هرگز ازدواج نکرده‌ی مردان تا سن ۳۴ سالگی بیش تر از زنان بوده است و از سن ۳۵ سالگی و بالاتر کم تر از زنان است.

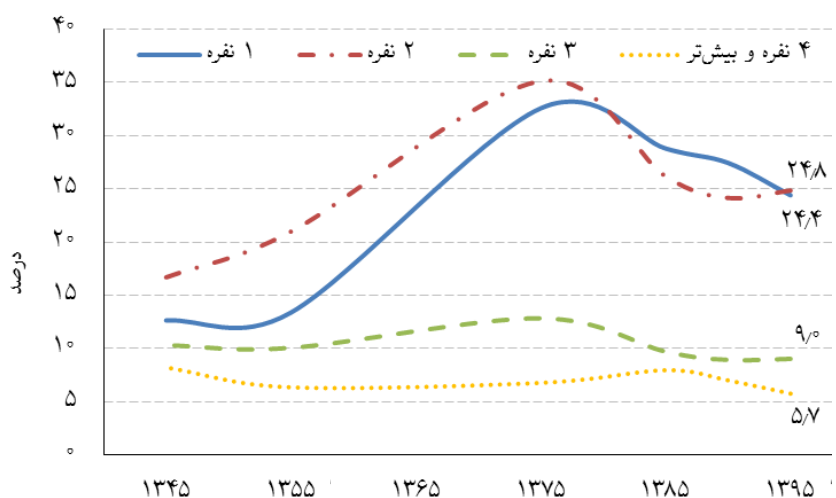
نتایج شکل‌های ۱۵ و ۱۶ نشان می‌دهد که طی دوره‌ی مورد بررسی بیش از ۸۵ درصد از سالمندان مرد، دارای همسر هستند (در سال ۱۳۹۵ این سهم به بیش ترین مقدار خود یعنی ۹۰ درصد رسیده است) و ۱۵ درصد آن‌ها (در سال ۱۳۹۵، ۱۰ درصد) بدون همسر زندگی می‌کنند. این اعداد برای سالمندان زن الگوی متفاوتی دارد به طوری که در سال ۱۳۵۵، ۳۳٫۲ درصد و در سال ۱۳۹۵، ۴۴٫۷ درصد سالمندان زن دارای همسر هستند و بقیه‌ی آن‌ها که سهم زیادی است، بدون همسر زندگی می‌کنند. در تمامی سال‌های مورد

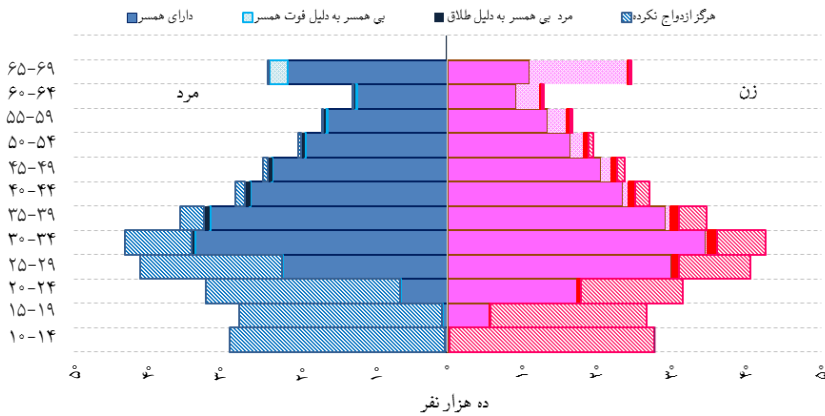
شکل ۱۱- توزیع خانوارهای سالمند سرپرست از کل خانوارها بر حسب بعد خانوار
مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

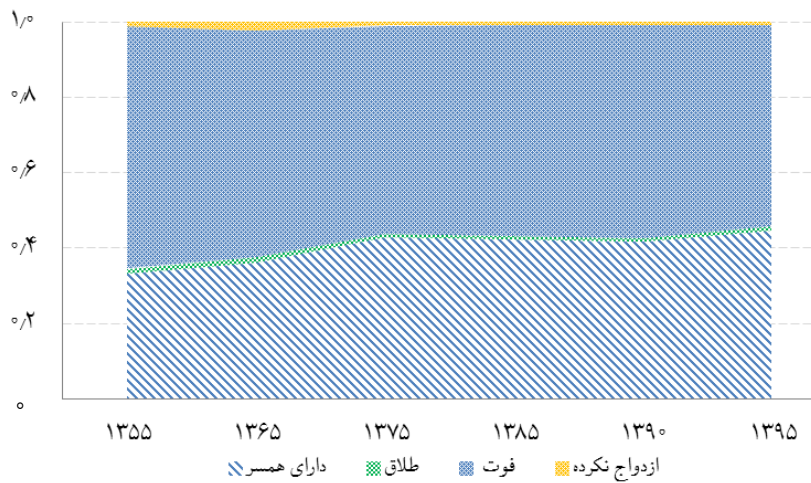
شکل ۱۲- سهم خانوارهای زن سرپرست سالمند از کل خانوارهای زن سرپرست به تفکیک بعد خانوار
مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

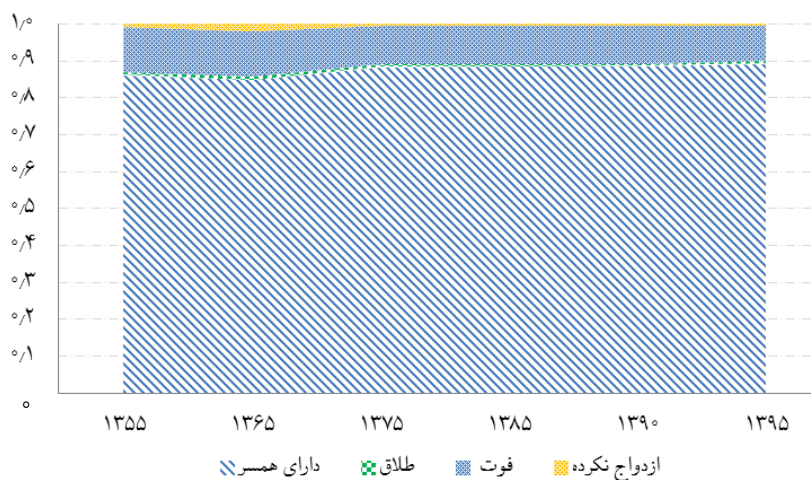
شکل ۱۳- سهم خانوارهای مرد سرپرست سالمند از کل خانوارهای مرد سرپرست به تفکیک بعد خانوار
مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۴۵-۱۳۹۵

شکل ۱۴- هرم سنی وضع زناشویی سال ۱۳۹۵
 مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵

شکل ۱۵- توزیع نسبی زنان سالمند بر حسب وضع زناشویی طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۵۵
 مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵-۱۳۵۵

شکل ۱۶- توزیع نسبی مردان سالمند بر حسب وضع وضع زناشویی طی سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۵۵
 مأخذ داده‌ها: مرکز آمار ایران، نتایج سرشماری‌های عمومی نفوس و مسکن ۱۳۹۵-۱۳۵۵

بررسی، نسبت سالمندان دارای همسر در مردان بیش از ۲ برابر زنان و نسبت سالمندان بدون همسر به دلیل فوت در زنان بیش از ۵ برابر مردان است. نتایج همچنین نشان می‌دهد روند نسبت سالمندان دارای همسر در مردان و زنان در حال افزایش و بالعکس نسبت سالمندان ازدواج نکرده و بی همسر بر اثر فوت در حال کاهش است.

* نتیجه‌گیری

جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر در جهان از ۵/۰۸ درصد (۱۲۸/۸ میلیون) در سال ۱۹۵۰ به ۸/۲۸ درصد (۶۱۱/۹ میلیون نفر) در سال ۲۰۱۵ رسیده است. همچنین سهم جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر در جهان به ۱۲/۳ درصد (۹۰۰/۹ میلیون نفر) در سال ۲۰۱۵ رسیده است. مقایسه‌ی بین قاره‌ای حکایت از تفاوت معنی‌دار مناطق مختلف جهان دارد. به طوری که سهم جمعیت بالای ۶۵ سال در سال ۲۰۱۵ در اروپا، ۱۷/۶ درصد، در آمریکای شمالی، ۱۴/۷۹ درصد، در اقیانوسیه ۱۱/۹۲ درصد، در امریکای لاتین ۷/۶۱ درصد و در قاره‌ی آفریقا ۳/۴۶ درصد بوده است.

جمعیت سالمند در ایران از ۷۵۱,۶۰۷ نفر در سال ۱۳۳۵ به ۴,۸۷۱,۵۱۸ نفر در سال ۱۳۹۵ رسیده است. سهم جمعیت ۶۵ ساله و بالاتر در ایران از ۳/۸ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۶/۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است. از طرفی سهم جمعیت ۶۰ ساله و بالاتر از ۶/۴ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۹/۱ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است که این سهم هنوز نیز پایین‌تر از سطح جهانی است. در ایران، سهم جمعیت ۶۵ ساله و بیش‌تر در مناطق روستایی بیش‌تر از مناطق شهری است. همچنین طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۸۵، سهم سالمندان مرد بیش‌تر از زن بوده است ولی از سال ۱۳۹۰ به بعد سهم سالمندان زن بیش‌تر از سالمندان مرد شده است و سالمندی الگوی

زنانه پیدا کرده است.

نسبت جنسی سالمندان در سال ۱۳۹۵، ۹۷ بوده است. این نسبت تا سال ۱۳۸۵ بیش‌تر از ۱۰۰ بوده است و از سال ۱۳۹۰ به بعد به زیر ۱۰۰ رسیده و در حال کاهش است.

شاخص سالخوردگی طی سال‌های ۱۳۴۵-۱۳۹۵ از ۸۳۷ به ۲۵۳۸ رسیده است. استان گیلان با شاخص سالخوردگی ۴۹/۹۵ و استان سیستان و بلوچستان با ۸۳۸ به ترتیب دارای بالاترین و پایین‌ترین شاخص سالخوردگی در سال ۱۳۹۵ هستند. همچنین نسبت وابستگی سالمندی از ۶/۸ در سال ۱۳۵۵ به ۸/۷ در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

سهم خانوارهای سالمندسرپرست طی سال‌های مورد بررسی از ۱۰/۳ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۱۴/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ افزایش یافته است. این سهم در خانوارهای زن‌سرپرست افزایش چشم‌گیری داشته به طوری که از ۲/۲ درصد در سال ۱۳۴۵ به ۳۷/۴ درصد در سال ۱۳۹۵ رسیده است.

در سال ۱۳۹۵، بیش‌ترین سهم خانوارهای سالمندسرپرست مربوط به خانوارهای دونفره

با ۳۶/۴ درصد و پس از آن مربوط به خانوارهای تک‌سرپرست با ۲۶/۵ درصد و سپس خانوارهای سه‌نفره و در نهایت خانوارهای چهارنفره و بیش‌تر به ترتیب با ۱۹/۱ و ۱۷/۹ درصد بوده است. این در حالی است که در سال ۱۳۴۵، روند کاملاً معکوس بوده است به طوری که خانوارهای چهارنفره و بیش‌تر، بیش‌ترین سهم با ۶۹/۴ درصد و خانوارهای یک‌نفره با ۵/۵ کم‌ترین درصد خانوارهای سالمند سرپرست را در بر داشته‌اند.

در سال ۱۳۹۵، ۹۰ درصد از سالمندان مرد، دارای همسر هستند و ۱۰ درصد آن‌ها بدون همسر زندگی می‌کنند. این اعداد برای سالمندان زن الگوی متفاوتی دارد به طوری که در سال ۱۳۹۵، ۴۴/۷ درصد سالمندان زن دارای همسر هستند و بقیه‌ی آن‌ها که سهم زیادی است، بدون همسر زندگی می‌کنند.

با توجه به بررسی تحولات جمعیت سالمندان در ایران و جهان، برنامه‌ریزی مؤثر برای تأمین نیازهای افراد سالمند که جمعیت آنان در دهه‌های آتی با سرعت بیش‌تری رو به افزایش خواهد بود، ضروری است. همچنین

با توجه به تغییرات صورت گرفته در سبک زندگی و گسترش خانوارهای هسته‌ای و کاهش حمایت فرزندان از افراد مسن، گسترش و بهبود تأمین اجتماعی و رفح نیازهای اقتصادی، اجتماعی و بهداشت جسمی و روانی افراد سالمند از اهمیت به سزایی برخوردار است.

توضیحات

^۱ Desire to work.

منابع

سرشماری عمومی نفوس و مسکن، نتایج تفصیلی سرشماری‌های ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision.

United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2015). World Population Ageing.